Moerasvogels: rietvogels, rietbeheer en vloedvlaktesoorten

Verslag veldwerkplaats

Laagveen en zeeklei plus Rivierenlandschap

De Zouweboezem (Zuid-Hollands landschap), 20-11-2008

Inleiders: Jan van der Winden (bureau Waardenburg), Bernd de Bruijn (Vogelbescherming Nederland) en Niek Koppelaar (beheerder Zuid-Hollands Landschap)

De deelnemers stelden aan het begin van de dag een aantal vragen, waar in de loop van de dag aandacht aan werd gegeven. Hoe doe je het praktische beheer voor moerasvogels goed? Wat is optimaal? Welke waterpeilen en wat is natuurlijk waterpeil? Wat zijn de afwegingen tussen kosten en het halen van natuurdoelen? Het is voor elke beheerder zoeken naar de ingrepen en het beheer dat hij kan uitvoeren in zijn eigen gebied. Maar er zijn wel duidelijke kaders aan te geven.

Kaders voor het beheer

Jan van der Winden startte de bijeenkomst met een presentatie over kaders voor het beheer gericht op moerasvogels. Dat beheer laat zich vertalen naar het creëren van geschikte biotopen voor de verschillende vogelsoorten. Elke moerasvogelsoort heeft zijn eigen biotoop nodig met eisen aan oppervlakten van verschillend biotoop (voor foerageren, slapen/rusten), de structuur en leeftijd van riet en het waterpeil. Het is daarom van belang dat er een afwisselend aanbod aan biotopen aanwezig is in het natuurterrein, zoals beschutte moerasranden, overjarig opgaand rietland en overstromingsvlakten. Rietmoerassen zijn in Nederland bedreigd door verdroging (met als gevolg verruiging en verbossing), watervervuiling (met name nutriënten), afwezig zijn van verjonging. De natuurlijke waterdynamiek is verdwenen waardoor er minder afwisselende biotopen zijn voor de moerasvogels.

Overjarig riet

Natuurlijke waterpeilen zijn voor een groot aantal rietvogels een must. In de zomer staat het peil laag en in de winter hoog. Maar hoe is dat te realiseren? In de praktijk is het peilverloop niet zelden omgekeerd. Overleg met het waterschap is meestal noodzaak. Soms is in een hydrologisch afgescheiden terrein door de beheerder zelf het peil te regelen. Nat overjarig riet is een eerste levensbehoefte voor de belangrijkste aandachtssoorten. Een ander knelpunt is de oppervlakte en kwaliteit van riet. De roerdomp heeft bijvoorbeeld een tekort aan broedhabitat. Dat komt onder andere doordat veel rietlanden te intensief worden gemaaid. Maaien is weliswaar vaak nodig om versnelde verbossing van droge rietlanden te voorkomen, maar nat riet zou veel meer gespaard moeten worden. De aanbeveling is dan ook om een gefaseerd maaibeheer in te voeren, en dit gepaard te laten gaan met vernatting waar mogelijk. Hierover moeten afspraken worden gemaakt met de eventuele rietsnijder(s). Een goede vuistregel is om jaarlijks 20% goed rietland ongemaaid te laten en enkele grote eenheden overjarig riet te hebben voor bijvoorbeeld de lepelaar en de purperreiger. Zo komt er meer variatie in de leeftijdsopbouw en structuur van het riet. Een belangrijk element in het riet is de zogenoemde kniklaag. Onder in het riet bevind zich een laag met dood en geknikt riet. In deze laag vinden kleine zoogdieren en insecten hun habitat en zij dienen als voedsel voor bijvoorbeeld de roerdomp.

Overstromingsvlakten

Een aantal moerasvogels, zoals porseleinhoen, is afhankelijk van overstromingsvlakten. Deze vlakten liggen langs de watergangen of moerassen en lopen in het winterseizoen onder water. Natuurlijke waterpeilen zijn voor deze soorten noodzakelijk. De purperrei-

ger is bijvoorbeeld in de Zouweboezem in zijn element. Er zijn hier voldoende overstromingsvlakten en er is een hoge dichtheid aan grote modderkruipers wat de purperreiger in dit gebied als stapelvoedsel dient. In Nederland zou meer oppervlak aan dynamisch moeras moeten worden aangelegd. Nieuwe waterberging- en wateropvanggebieden zijn soms goed te combineren met moeras. En omdat moerasgebied zich snel ontwikkelt, kunnen ook snel goede resultaten worden gehaald voor de moerasvogels.

Snelle resultaten

Moerasvogels blijken zich relatief snel te vestigen in nieuwe gebieden waar de biotopen aantrekkelijk zijn. In gebieden waar herstelmaatregelen zijn uitgevoerd zijn goede resultaten behaald. Bernd de Bruijn van Vogelbescherming Nederland presenteert een aantal resultaten. In ’t Twiske zijn verschillende maatregelen uitgevoerd, zoals gefaseerd maaibeheer, verwijderen van bosopslag en ruigte, het afgraven van toplagen en het instellen van natuurlijk peilbeheer. Door deze maatregelen zijn in ‘t Twiske in 5 jaar tijd behoorlijke aantallen moerasvogels verschenen, met onder andere terugkeer van de roerdomp. Natuurlijk speelt ook het beheer een grote rol. Er blijft 25% riet staan en het riet wordt vroeg gemaaid (voor 1 maart!), plasdrassituaties blijven behouden en er wordt gestuurd op natuurlijk waterpeil. Er zijn veel rietvogels (zoals de roerdomp) die in maart al een start maken met het broedseizoen door in het habitat alvast een vrouwtje te zoeken. Voordat deze soort begint met de voorbereiding voor het broeden moet er eigenlijk al gemaaid zijn. In de huidige praktijk wordt vaak tot ver in het broedseizoen (15 april) gemaaid, hetgeen de potentie voor moerasvogels onderdrukt. Gedragscodes en afspraken op gebiedsniveau kunnen hier verbetering in brengen.

Bernd de Bruijn legt de nadruk op het ‘resetten’ van het moerassysteem met oog voor de biotoopeisen van de vogelsoorten. Omdat de natuurlijke dynamiek is weggevallen, kan met een kunstmatig 'terugzetten' van het systeem de moerassuccessie weer van vooraf aan beginnen. Er is veel kennis en ervaring beschikbaar en als rekening wordt gehouden met de biotoopeisen van de vogelsoorten is veel mogelijk met herstel- of inrichtingsmaatregelen. Op de website www.moerasvogels.nl staan projectervaringen, en zijn per soort biotoopeisen en beheermaatregelen beschreven.

De Zouweboezem

Niek Koppelaar laat zien wat het Zuid-Hollands Landschap in de Zouweboezem aan beheer voor moerasvogels doet. Er zitten soorten als snor, roerdomp, sprinkhaanzanger, waterral, koekoek, blauwborst en zwarte stern en een grote kolonie purperreigers. Het afwisselende gebied bestaat uit een groot oppervlakte cultuurrietland (22 ha), een deel

rietruigte (25 ha), verlandingszones, grienden, jong moeras (15 ha), vochtige ruigten en graslanden. De Zouweboezem stroomt in de winter vol waardoor de kommen en sloten zich vullen. Dit blijft een aantal maanden zo waarna het peil geleidelijk afneemt en in de zomer het gedeeltelijk (te) droog is. Dit is een natuurlijke cyclus en helaas zijn in Nederland maar weinig gebieden zo ingericht of groot genoeg dat dit mogelijk is. In de Zouweboezem worden de rietlanden en -ruigten in cycli gemaaid waardoor variatie in rietdikte en rietlengte ontstaat. In de jaren is een goed maaischema uitgewerkt met de rietsnijder en aangepast op de locatie van de kolonie purperreigers. Nu wordt gewerkt met een loonwerker. Delen van het riet zijn onbegaanbaar door de hoge waterstanden maar daar zitten juist de purperreigers. Het Landschap is ook van plan een deel van het bestaande oude rietland af te plaggen om rietverjonging mogelijk te maken. De oppervlakteranden tussen rietland en water zijn van groot belang voor veel moerasvogels.
Er zijn herstelmaatregelen gepland om nog beter in te spelen op de moerasvogels. In de planning liggen: kappen van moerasbos, afvlakken oevers, aanleggen visbaaien, uitgraven van verlande en nieuwe watergangen en in droge rietlanden het verlagen van het maaiveld.

Meer informatie: Wouter Tolkamp, wtolkamp@clm.nl of 0345-470745
Achtergrondinformatie: www.moerasvogels.nl

Inleiders:
Jan van der Winden, Bureau Waardenburg j.van.der.winden@buwa.nl
Bernd de Bruijn, Vogelbescherming Nederland, bernd.debruijn@vogelbescherming.nl
Niek Koppelaar, St. het Zuid-Hollands landschap, n.koppelaar@zhl.nl